

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. СТ. 384 І 385 КК УКРАЇНИ, ТА АНАЛОГІЧНИХ ДІЯНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА РЕСПУБЛІК КОЛИШНЬОГО СРСР

О.І. Габро

*викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Порівняння національного законодавства та кримінального законодавства республік колишнього СРСР, що стосуються проблем кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання та за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків відсутнє, а цей напрямок є досить важливим для вдосконалення національного кримінального законодавства щодо подолання злочинів проти правосуддя.

Дослідження виконано відповідно до п. 1.6. рекомендованих тем відділенням кримінально-правових наук Національної Академії правових наук на 2005-2010 рр. (затверджені Загальними зборами НАПрН України 09.04.2004 р.) та проведено у межах Державної комплексної програми «Актуальні проблеми кримінального і кримінально-виконавчого законодавства та системи попередження злочинності» (номер державної реєстрації 0186.0.070883).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання та за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків розроблялися в юридичній літературі. Суттєвий внесок у дослідження цих питань зробити, зокрема, Ю.В. Александров, А.В. Галахова, М.І. Бансанов, А.М. Бойко, Д.І. Крупко, В.О. Навроцький, А.В. Наумов, В.Я. Тацій, В.С. Фельдблюм, Є.В. Фесенко та ін. Утім, більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі, використанні вузького підходу – лише з окремих аспектів цієї проблеми, без врахування сучасного праворозуміння окреслених асоціальних явищ.

Мета статті полягає: 1) в порівняльному дослідженні національного кримінального законодавства та кримінального законодавства республік колишнього СРСР, що стосуються проблем кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання та за відмови свідка від давання показань або відмови експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків; 2) у використанні цього дослідження для вдосконалення чинного КК України стосовно злочинів проти правосуддя; 3) спрямування цього дослідження на правове забезпечення правдивості показань через застосування до суб'єктів кримінально-правових відносин певних санкцій, та визначення й інших методів стимулювання суворого дотримання всіма без винятку громадянами своїх конституційних обов'язків та виконання законодавчих вимог щодо сприяння відправленню правосуддя (ст. 68 Конституції України).

Основні результати дослідження. У період розбудови правової держави законодавче регулювання кримінальної відповідальності за посягання на нормаль-

ну діяльність суду, органів прокуратури, досудового розслідування за здійснення правосуддя набуває особливого значення. Серед пріоритетних завдань, що вирізняються у цьому контексті, є розробка проблем кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання та за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.

У розділі XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя» зосереджені статті, які передбачають відповідальність саме за посягання на діяльність щодо здійснення правосуддя. Серед них злочини проти правосуддя, вчинені особами, на яких покладені обов'язки зі сприяння у здійсненні правосуддя: завідомо неправдиве показання (ст. 384); відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385) [1, с. 159].

Найчастіше, в конкретній кримінально-правовій нормі український законодавець найбільш повно закріплює ознаки об'єктивної сторони. Виходячи з того, що вони, переважно, індивідуальні та притаманні тільки певним злочинам.

Об'єктивну сторону завідомо неправдивих показань свідка, потерпілого, експерта та перекладача характеризує діяння, яке виражається у повідомленні неправдивих відомостей або даванні неправдивого висновку чи завідомо неправдивому перекладі тих матеріалів та усних виступів (документів, свідчень або інших показань, питань і відповідей і т.п.), що пропонуються для перекладу, про обставини, які мають суттєве значення для вирішення тієї чи іншої кримінальної або цивільної справи органам дізнання, слідчому, суду або під час проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України, або під час виконавчого провадження. Давання завідомо неправдивих показань, як і відмова свідка від давання показань або експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків належить до категорії злочинів із формальним складом, тому закінченим вважається з моменту вчинення будь-якого з розглядуваних діянь.

Визначення меж та конкретного змісту моменту закінчення злочинів у кожній із розглядуваних форм суспільно небезпечного діяння передбачає врахування кола їх суб'єктів, характеру проявів, обстановки, часу здійснення та законодавчих приписів щодо порядку та процедури залучення особи до давання показань, проведення експертного дослідження та здійснення перекладу.

Злочинне діяння у виді відмови особи від давання показань, висновку чи перекладу полягає у прямій заяві про це (усній чи письмовій) свідка, експерта чи перекладача особі, яка проводить дізнання, слідчому, суду (судді), а також тимчасовій слідчій чи тимчасовій спеціальній комісії Верховної Ради України, особі, яка здійснює виконавче провадження.

Відмова експерта та перекладача, на думку ряду науковців, має місце, якщо вони до відмови добровільно дали згоду взяти участь у процесі в такій якості [2, с. 826].

Відмова від виконання дій, що аналізуються, може виявлятися у відкритій, ясно вираженій та категоричній заяві винного про своє небажання давати показання, проводити експертизу або здійснювати переклад у цілому чи в якійсь частині. Пряма відмова від давання показань або виконання професійних обов'язків, яка може бути заявлена в усній або письмовій формі вчиняється шля-

хом активної дії. Сприйняття відмови як активної поведінки особи просліджується у дослідженнях значного числа юристів.

Однак, присутня в науковому середовищі й інша точка зору. Дехто з науковців та практиків вважають, що відмова свідка може бути здійснена й у формі бездіяльності у випадках, коли дана особа, будучи викликаною для давання показань органами дізнання, досудового слідства або суду, мовчить, не відповідає на поставлені їй запитання. Таке мовчання розглядається ними як підстава для притягнення особи до кримінальної відповідальності за відмову від давання показань [3, с. 542].

Дані злочини визнаються закінченими при вчиненні хоча б однієї з дій, зазначених у статтях 384 та 385 КК України, а момент закінчення у кожному конкретному випадку залежить від тієї стадії процесуальної діяльності або провадження, на яких давалися неправдиві показання, був наданий неправдивий висновок, зроблений неправильний переклад або особа відмовилась від виконання покладених на неї громадянських чи професійних обов'язків.

Як правило, даний злочин у всіх формах вважається закінченим з моменту вчинення самих діянь з моменту підписання показань або перекладу під час ведення дізнання, досудового слідства, в ході проведення розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України, виконавчого провадження.

Аналогічні, загальні норми відповідальності за злочини проти правосуддя свідка, потерпілого, експерта, перекладача існують у сучасному кримінальному законодавстві країн з різними правовими системами. Так, наприклад, розглядаючи положення кримінального законодавства республік колишнього СРСР слід зазначити, що як і в КК України, у цих кримінальних кодексах існують відповідні розділи, які передбачають відповідальність за злочини проти правосуддя.

Згідно з кримінальним законодавством Російської Федерації, кримінальна відповідальність свідка, потерпілого, експерта, перекладача за завідомо неправдиві показання, висновок експерта та неправильний переклад передбачено ст.307 КК Російської Федерації. Даний склад злочину вказує на такі дії як завідомо неправдиві показання, завідомо неправдивий висновок та завідомо неправдивий переклад у суді чи при здійсненні попереднього розслідування. Стаття 307 КК Російської Федерації має примітку, де регламентовано питання звільнення від кримінальної відповідальності свідка, потерпілого, експерта, перекладача за завідомо неправдиві показання, висновок експерта та неправильний переклад.

У статті 308 КК Російської Федерації регламентується питання відповідальності за відмову свідка чи потерпілого від давання показань. У цій нормі (як і в попередній) встановлено кримінальну відповідальність суб'єктів, які володіють спеціальними ознаками. Цікавим є зміст примітки до даної статті, де законодавець чітко вказав, що особа не підлягає кримінальній відповідальності за відмову від давання показань проти себе самого, членів сім'ї (жінка, чоловік) та близьких родичів[4, с. 298].

Кримінальним кодексом Республіки Білорусь у ст.401 передбачено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, експерта, перекладача за завідомо неправдивий переклад в суді при розгляді кримінальних і цивільних справ або при провадженні попереднього слідства чи

дизнання. Ст. 402 КК Республіки Білорусь передбачає відповідальність за відмову або ухилення свідка чи потерпілого від давання показань, або експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Вказується на те, що такі дії будуть вважатися злочинами якщо вони будуть вчинені без поважних причин при розгляді кримінальних і цивільних справ або під час провадження попереднього слідства чи дізнання[5, с. 235-236].

Кримінальним кодексом Республіки Казахстан у ст.352 теж передбачено склад злочину, який встановлює кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого за завідомо неправдивий висновок експерта в суді чи при здійсненні дізнання, попереднього слідства. Диспозиція даної статті також вказує на перекладача, який здійснює завідомо неправдивий переклад у тих же випадках. Як і у Кримінальному кодексі Російської Федерації у ст.307, так і в кодексі Республіки Казахстан існує примітка до ст.352, яка регламентує питання звільнення від кримінальної відповідальності, свідка, потерпілого, експерта чи перекладача, якщо вони добровільно під час дізнання, попереднього слідства чи судового розгляду до винесення судом вироку, чи рішення заявлять про завідому неправдивість даними ними показів, висновку чи неправильного перекладу.

У ст. 353 КК Республіки Казахстан передбачено кримінальну відповідальність за відмову чи ухилення свідка, потерпілого від давання показань у суді чи при здійсненні дізнання та попереднього слідства. У примітці до даної статті, аналогічно ст.308 КК Російської Федерації, передбачено обставину, що виключає кримінальну відповідальність особи за відмову від давання показань проти себе, чоловіка (жінки), чи своїх близьких родичів. Але цю норму законодавцем Республіки Казахстан розширено за рахунок священників, якщо вони відмовляться від давання показань проти людей, які їм сповідалися[6, с. 278].

Кримінальний кодекс Киргизької Республіки у ст.330 описує аналогічний склад злочину проти правосуддя. Ця стаття теж має примітку, яка регламентує питання звільнення від кримінальної відповідальності свідка, потерпілого, експерта чи перекладача. У статті 331 КК Киргизької Республіки вказується, що в разі відмови чи ухилення свідка, чи потерпілого від давання показань, чи експерта від давання висновку в суді, чи під час попереднього слідства або дізнання настає кримінальна відповідальність.

Як бачимо, перекладач як спеціальний суб'єкт злочину, тут відсутній. Ця стаття також має примітку, де говориться, що особа не підлягає відповідальності за відмову чи ухилення від давання свідчень проти самого себе, свого чоловіка (дружини), чи своїх близьких родичів (батьки, діти, брати, сестри). Необхідно зазначити, що законодавець у даній примітці деталізує питання близьких родичів, тим самим звужує коло осіб, що не підлягають кримінальній відповідальності [7, с. 316-317].

Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки у ст. 297 передбачає склад злочину за завідомо неправдиві показання, висновок експерта або неправильний переклад. Цікавим є те, що в примітці до цієї статті є дві частини. Перша частина регламентує питання звільнення від кримінальної відповідальності осіб вказаних у статті 297.1 даного кодексу (свідка, потерпілого, експерта, перекладача), за умови, що вони добровільно під час дізнання, попереднього слідства чи судового розгляду до винесення вироку, чи рішення суду заявили про не-

правдивість даних ними показань, висновку, чи про завідомо неправильний переклад. Друга частина даної примітки вказує, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка дала завідомо неправдиві показання проти себе, дружини (чоловіка), дітей, батьків та інших близьких родичів, коло яких визначено законом, якщо вона була примушена дати показання проти вказаних осіб.

Як бачимо з попереднього аналізу складів злочину проти правосуддя, різних країн, що вчиняються свідком, потерпілим, експертом, перекладачем дана обставина, що виключає кримінальну відповідальність зустрічається вперше.

У ст. 298 КК Азербайджанської республіки регламентовано питання кримінальної відповідальності свідка чи потерпілого за відмову від давання показань. Стаття також містить примітку, в якій передбачено, що особа не підлягає відповідальності за відмову від давання показань проти самого себе, дружини (чоловіка), дітей, батьків та інших близьких родичів, коло яких визначено законом [8, с. 304-305].

Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан у ст. 238 передбачає такий склад злочину, де завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого, чи завідомо неправдивий висновок експерта, а також завідомо неправдивий переклад з однієї мови на іншу під час дізнання, попереднього слідства чи в суді – об'єднано терміном «лжесвідчення». Стаття 240 КК Республіки Узбекистан описує склад злочину, де передбачено кримінальну відповідальність за ухилення учасників кримінального процесу від виконання покладених на них обов'язків. У диспозиції даної норми вказано на відмову чи ухилення від давання показань свідка чи потерпілого, чи експерта від давання висновку під час дізнання, попереднього слідства чи у суді. Як бачимо, коло спеціальних суб'єктів звужено учасниками кримінального процесу. В ч. 2 цієї статті вказано, що не підлягають відповідальності за відмову чи ухилення від давання свідчень близькі родичі підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного [9, с. 260-262].

Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан у ст. 351 «Лжесвідчення» описує ознаки складу злочину проти правосуддя таким чином: «Завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого чи висновок експерта, а також завідомо неправдивий переклад під час дізнання, попереднього слідства чи в суді...». Стаття 352 КК Республіки Таджикистан передбачає кримінальну відповідальність за відмову свідка чи потерпілого від явки на виклик органів дізнання, слідства чи до суду, або відмову від давання показань у ч.1 даної статті. А у частині другій вказано, що кримінальна відповідальність настає в разі відмови експерта, перекладача чи понятих від явки до тих же органів або відмови від виконання своїх обов'язків. Як бачимо даний склад злочину передбачає відповідальність ще таких спеціальних суб'єктів, як понятих [10, с. 352-353].

Висновок. На підставі вищезазначеного можна відзначити, що кількість складів злочину зі спеціальним суб'єктом у кримінальних законодавствах різних країн, як і в законодавстві України, збільшується в силу процесу диференціації кримінальної відповідальності.

Спеціальний суб'єкт злочину (свідок, потерпілий, експерт, перекладач) не перебуває за межами складу злочину, а є його невід'ємною частиною взаємодії з елементами, які складають ціле.

Розглядаючи питання звільнення від кримінальної відповідальності свідка, потерпілого, експерта, перекладача за завідомо неправдиві показання,

висновок експерта та неправильний переклад, порівнюючи національне законодавство та кримінальне законодавство республік колишнього СРСР, необхідно зазначити, що конкретність законодавчих норм спрацьовує не завжди. Наприклад, свідок чи потерпілий хочуть змінити свої неправдиві показання на правдиві, або експерт чи перекладач прагнуть замість даного раніше неправдивого висновку чи перекладу дати правдивий, але не роблять цього, знаючи про неминучу кримінальну відповідальність. Сподіваються, що неправдивість їх показань, висновків, перекладів не буде викрита і відповідальності все ж якось вдасться уникнути.

Тут постає питання про можливість компромісного рішення. На нашу думку, якщо особа добровільно заявляє про дане нею завідомо неправдиве показання (висновок, переклад), її звільнення від кримінальної відповідальності має бути обов'язковим. При цьому маємо враховувати, наступні моменти: 1) неправдивою може виявитися і сама заява про неправдивість попередніх показань (висновку, перекладу) – тобто, перш, ніж звільняти свідка, потерпілого, експерта чи перекладача від відповідальності за давання завідомо неправдивого показання (висновку, перекладу) при добровільній відмові, потрібно провести детальне розслідування; 2) якщо заява про неправдивість попередніх показань (висновків, перекладів) виявиться правдивою, вона не матиме цінності, якщо неправдиві показання (висновки, переклади) не будуть замінені на правдиві.

Тому пропонуємо додати до статті 384 КК України частину 3 такого змісту: якщо під час дізнання, досудового слідства, здійснення виконавчого провадження, у судовому засіданні до винесення вироку або іншого рішення суду свідок, потерпілий, експерт, перекладач добровільно заявляє про завідомо неправдиве показання, завідомо неправдивий висновок, завідомо неправильний переклад у формі, необхідній для досягнення істини, то названі особи звільняються від кримінальної відповідальності.

Дане питання вже вирішене аналогічним чином у Росії (примітка до ст.307), у кодексі Республіки Казахстан (примітка до ст.352), у кримінальному кодексі Азербайджанської Республіки (примітка до ст.297), у кримінальному кодексі Киргизької Республіки (примітка до ст.330).

Злочинне діяння у виді відмови особи від давання показань, висновку чи перекладу (ч.1ст.385 КК України) відоме законодавству багатьох іноземних держав. Подібний склад злочину існує в таких країнах, як Білорусь, Молдова, Киргизька Республіка, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан. Але в цих країнах відповідальність за відмову від давання показань та ухилення від з'явлення до правоохоронних органів та суду (ухилення від давання показань) об'єднана в єдиний склад. Тобто законодавець ставить знак рівності між тяжкістю та суспільною небезпечністю, як відмови особи від виконання громадянського та професійного обов'язку, так і ухилення від з'явлення до правоохоронних органів або судових органів.

Слід зазначити, що сьогодні зростає необхідність захисту інтересів правосуддя та судової влади, і таке розуміння є універсальним як для кримінального законодавства республік колишнього СРСР, так і для України. Останнє в належній мірі підштовхує до універсалізації різних кримінально-правових систем, як у цьому, так і в частині універсалізації меж кримінально-правової охорони інтересів правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 лют.2009 р. : (ВІДПОВІДАЄ ОФІЦ. ТЕКСТОВІ) – К. : Вид. Паливода А.В., 2009. – 188 с. – (кодекси України).
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / Відп. ред. С. С. Яценко. – Київ : А.С.К., 2002. – 936 с.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [Ю.В. Грачева, Л. Д. Ермакова и др.]; отв. ред. А. И. Рарог. – М. : Велби, Проспект, 2004. – 640 с.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации : Принят Гос. Думой 24 мая 1997 г. Вступил в действие 1 янв. 1997 г. – М. : Б.И., 1997. – 351 с.
5. Уголовный кодекс Республики Беларусь : Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года. Текст кодекса по состоянию на 20 марта 2003 г. – Минск : Амалфея, 2003. – 288 с.
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167-1-Истан : принят Законом Республики. Введен в действие.
7. Уголовный кодекс Кыргызской Республики : Принят Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики 18 сентября 1997 г. (в редакции Законов Кыргызской Республики от 21 сентября 1998 г. № 124, 9 декабря 1999 г. № 141, 23 июля 2001 г. № 77, 19 ноября 2001 г. № 92, 12 марта 2002 г. № 36) / Предисловие канд. юрид. наук зам. прокурора Санкт-Петербурга А.П. Стуканова, канд. юрид. наук, зам. начальника управления прокуратуры С.-Петербурга П.Ю. Константинова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 352 с.
8. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Научное редактирование, предисловие докт. юрид. наук, проф. И.М. Рагимова; перевод с азербайджанского Б.Э. Аббасова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.
9. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : с измен. и дополн. на 15 июля 2001 г. / Вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 338 с.
10. Уголовный кодекс Республики Таджикистан : Принят Законом Республики Таджикистан от 21 мая 1998 г. «О принятии Уголовного кодекса республики Таджикистан». Введен в действие 1 сентября 1998 г. Постановлением Парламента Таджикистана / Предисловие А.В. Федорова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.

Габро О.І., Порівняльно-правова характеристика складів злочинів, передбачених ст. ст. 384 і 385 КК України, та аналогічних діянь кримінального законодавства республік колишнього СРСР

У статті досліджується співвідношення національного кримінального законодавства та кримінального законодавства республік колишнього СРСР, що стосуються проблем кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання та за відмову свідка від давання показань, або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Також обґрунтовується необхідність впровадження позитивного досвіду в кримінальне законодавство України. Висловлено пропозиції щодо подальшого вдосконалення норм кримінального законодавства, якими передбачена відповідальність за завідомо неправдиві показання та відмову чи ухилення від дачі показань свідками.

Ключові слова: свідок, потерпілий, експерт, перекладач, завідомо неправдиві показання, відмова від давання показань, ухилення від давання показань, покарання, компроміс.

Габро О.И., Сравнительно-правовая характеристика составов преступлений, предусмотренных ст. ст. 384 и 385 УК Украины, и аналогичных деяний уголовного законодательства республик бывшего СССР

В статье исследуется соотношение национального уголовного законодательства и уголовного законодательства республик бывшего СССР, которые касаются проблем уголовной ответственности за заведомо ложные показания и отказ свидетеля от дачи показаний или отказ эксперта, или переводчика от выполнения положенных на них обязательств. Также обосновывается необходимость воплощения позитивного опыта в уголовное законодательство Украины. Высказаны предложения по дальнейшему усовершенствованию норм криминального законодательства, которыми предусмотрены ответственность за ложные показания, и отказ от дачи показаний, заключения эксперта или перевода.

Ключевые слова: свидетель, потерпевший, эксперт, переводчик, заведомо ложные показания, отказ от дачи показаний, уклонение от дачи показаний, наказание, компромисс.

Gabro O.I., Comparative description of the crimes, described in the articles 384 and 385 of the Criminal Code of Ukraine, and the criminal legislation of the USSR

In the article we compare the national criminal legislation and criminal legislation of the republics which formed the USSR. This comparing is devoted to the problems of criminal responsibility for the false testimony and for the refuse of witnesses, experts or translators from their duties. The necessity of introduction of positive experience for the criminal legislation of Ukraine is also grounded.

The author formulates his personal guidelines as to the utilization of the legal standards of the Criminal Law of Ukraine in everyday court proceedings. He also puts forward his recommendations on how to further improve the regulations pertaining to purgery.

Key words: witness, victim (plaintiff), expert witness, interpreter, status of a witness, purgery, refusal to testify, evasion of truthful testimony, punishment, compromise.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2011.